

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויצא, תשפ"ד, מספר 1545

המקום לאה דימנט

בתיאור עצירתו של יעקב ללון, ה"מקום" מופיע 3 פעמים לפני השינה, ו-3 פעמים אחריה. הרב שבתאי סבתו⁴ מסביר שהמילה "מקום" שובצה 3 פעמים בפסוקים אלו, ושוב 3 פעמים בהמשך אותו עניין בדיוק, כהכנה וכיסוד להבין את ההתפתחות הרוחנית שמתרחשת כאן. מדובר בשלבים שונים של התהליך: "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" – המפגש עם המקום. "וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם" – הכנה של המקום לשימוש.

"וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם" – השימוש עצמו. ובמקביל לאחר החלום: "אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה" (בר' כח:טז) – המפגש עם המקום. יעקב מבין מהו המקום: מקום עם נוכחות אלוהית.

"מה נורא המקום הזה... ויקח את האבן אשר שם מראשיתו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה" (בר' כח:יז-יח) – הכנת המקום. לאחר ההבנה של מהות המקום, יעקב צריך להכינו לעבודת ה': הצבת מצבה ויציקת שמן עליה, כהכנה ל"בית אלוקים" שיעקב נודר לבנותו בשובו בשלום.

"ויקרא את שם המקום ההוא בית אל" (בר' כח:יט) – השימוש: המקום הזה יהיה בסיס לעבודת ה'. האירוע אינו רק מעשה גשמי של מציאת מקום לינה, אלא יש למעשים שנעשו בו גם משמעויות רוחניות.

כשיעקב חוזר ומקיים את הנדר (בר' לה:יג-טו), המילה "מקום" מופיעה שוב 3 פעמים, ובאותו סדר של משמעות – זיהוי המקום, הכנתו ואז – הקדשתו: וַיַּעַל מַעְלֵיו אֶל-לְהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱתוֹ. וַיַּצַּב יַעֲקֹב מִצְבֵּה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱתוֹ... וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם... בֵּית אֵל (בר' לה:יג-טו). גם בהליכת אברהם ויצחק לעקדה המילה "מקום" מופיעה 3 פעמים: "וַיֵּלֶךְ אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים" (בר' כב:ג); "וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַמָּקוֹם מְרֻחָק" (שם:ד), ואז "וַיֵּבְאוּ אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבְנוּ שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ" (שם:ט).

בכל הפרשיות הללו ניתן לפרש באותו אופן את שלושת שלבים: זיהוי, הכנה, מעשה.

בעלי התוספות אומרים: "מיוחדת פרשה זו מכל הפרשיות בתורה שהיא פרשה שתומה שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה".¹ לפיכך צריך להסתכל על פרשה זו כעל יחידה אחת, מעגל שלם שמתחיל ב"וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע" (בר' כח:י) ומסתיים ב"וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מְחֻנֵּים" (בר' לב:ג).

המילה "מקום" בולטת בפרשה, ומופיעה בה 12 פעמים בהטיות שונות,² וראוי להתייחס אליה כאל מילה-מנחה.³

בהופעה הראשונה "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" (בר' כח:יא) רש"י מפרש:

לא הזכיר הכתוב באיזה מקום, אלא במקום הנזכר במקום אחר, הוא הר המוריה שנאמר: "וירא את המקום מרחוק".

כלומר, לא נאמר ויפגע במקום (בשווא), אלא בַּמָּקוֹם (בפתח), במקום הידוע – מקום העקדה, שגם שם נאמר "המקום". זהו פתרון נקודתי לשאלה מדוע לא כתוב היכן עצר, אלא נעשה שימוש בשם עצם מיוחד – המקום.

* לאה דימנט, גבעת שמואל.

1 י' גליס (עורך), תוספות השלם חלק ג, תשמ"ד, עמ' צ סעיף ח.

2 בתחילת הפרשה: "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיֵּלֶן שֵׁם כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מֵרָאשִׁיתוֹ וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא" (בר' כח:יא). לאחר החלום: "וַיִּיקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאֲנִכִּי לֹא יָדַעְתִּי. וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מַה נִּרְאָה הַמָּקוֹם הַזֶּה... וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל" (בר' כח:טז-יז, יט). במפגש עם הרועים על הבאר: "וְהָשִׁיבוּ אֶת הָאֲבָן... לַמִּקְמָה" (בר' כט:ג). לבן אוסף לחתונה "אֶת כָּל אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם" (בר' כט:כב) למשתה, ולמחרת מתרץ "לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בַּמָּקוֹמִנוּ לְתֵת הַצְעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה" (בר' כט:כו). לאחר לידת יוסף יעקב מבקש מלבן "שִׁלְחֵנִי וְאֶלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלֶאֱרָצִי" (בר' ל:כה), ולאחר הפרידה: "וַיֵּלֶךְ וַיִּשָּׁב לְבֵן לַמִּקְמוֹ. וַיַּעֲקֹב הֵלֵךְ לְדָרְכוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוּ מַלְאָכֵי אֱלֹהִים... וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מְחֻנֵּים" (בר' לב:ג).

3 "בשם" מילה-מנחה' מציינים אנו מילה או שורש לשוני, החוזרים בתוך טכסט או רצף-טכסטים או מסכת-טכסטים חזרה רבת משמעות. המתחקה על חזרות אלה - משמעות אחת של הטכסטים מתפענחת או מתבהרת לפניו או, מכל מקום, מתגלית לו ביתר שאת". מרטין בובר, "סגנון המלה-המנחה בסיפורי התורה", דרכו של מקרא, ירושלים תשכ"ד 1964, עמ' 284-299. כמו כן ראו: עמוס פריש, "פרק נוסף במשנת נחמה: המילה המנחה" בתוך מגדים, בטאון לעניני מקרא, נז (תמוז תשע"ח), עמ' 124-101.

4 שבתאי סבתו, ותשאני רוח: האורות הגנוזים בפרשת השבוע ובדברי חז"ל, תשע"ה, עמ' 244-249.

ר' חיים מוולוז'ין מסביר:¹⁰

כמו שהמקום הוא סובל ומחזיק איזה דבר וחפץ המונח עליו, כן בדמיון זה הבורא... הוא המקום האמיתי הסובל ומקיים העולמות. כשאומרים שהמקום של חפץ/שטח א' הוא דבר ב', הרי שדבר ב' הוא בסיס לדבר א', גדול ממנו או חזק ממנו. ב' מכיל את א' אם הוא מקומו. כך הקב"ה הוא המקום של כל העולם. ויותר מכך: הקב"ה הוא הנותן חיות לכל חי ומחייה את העולם בכל רגע ורגע. אם לרגע תיפסק "הזרמת" חיים זו, אין האנושות והעולם מתקיימים כלל.¹¹

בצורה מופשטת יותר – מקומו של הקב"ה הוא מעין מקום אקסטריטוריאלי, מחוץ לעולמנו. העולם אינו מקומו של הקב"ה, אלא הוא יתברך – מקומו של העולם. הוא מעל לכל דבר ויישות בעולמנו הצר והפיזי. הוא "המקום". משהו גדול ונשגב מהעולם הגשמי שלנו.

פן נוסף נמצא במדרש בראשית רבתי:

ויפגע במקום... ולמה נקרא שמו של הקב"ה מקום, בכל מקום שהצדיקים עומדים שם הוא נמצא עמהם, בכל [ה]מקום אשר אזכיר את שמי (שם"כ: כ:).¹²

המדרש מקשר בין המונח "מקום" במשמעותו הפיזית כמו שאנו מכירים, לבין הסיבה שהקב"ה נקרא "מקום": בכל מקום שהצדיקים עומדים – הקב"ה נמצא עימם.

בפרשתנו (כפרשיה אחת) נראית משמעותו של "מקום" מעבר למשמעות המילולית של מרחב, ציון שטח. כאמור, "מקום" יכול להתפרש הן במובנו הפיזי, והן במעלות הרוחניות שבו. אדם יכול להיות מושפע מהמקום שהוא חי בו (כמו לבן): "לא יעשה כן בְּמִקְוֵינֵנוּ", בר' כא:כו), אך הוא יכול גם להשפיע על המקום עד שהופכו למקום לעבודת ה', ואף הקב"ה "עימם", כמו יעקב שהיה בדרגה של "ויקרא את שם המקום ההוא בֵּית אֵל" (בר' כח:ט). המילה "מקום" מציינת לא רק שני ממדים, אלא גם את ה"נפח" של השטח המדובר. בצד הגשמי (למשל: "לא נשאר כאן מקום פנוי"), ובתוכן שהאדם ממלא אותו – עבודתו הרוחנית.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

9 מדרש רבה סדר ויצא פרק סח ט, הוצאת וגשל עמ' תרפז, ירושלים תשס"א.

10 חיים מוולוז'ין, נפש החיים, שער שלישי, פרק א.

11 להרחבה: שלמה חיים הכהן אבינר, נפש החיים לרבי חיים מוולוז'ין, שער ג, עמ' 14-15.

12 מדרש בראשית רבתי (נוסד על ספרו של ר' משה הדרשן) חנוך אלבק, תשכ"ז עמוד 118 (דף עד-עה).

יש כאן דרגות שונות של משמעות המונח "מקום"; החל מהצד הפיזי עצמו, דרך זיהויו, הכנתו, ועד הקדשתו למקום לעבודת ה'. הרב חרל"פ כותב:

ויפגע במקום – כל דבר מתברך ממקומו המיוחד לו ואין הברכה מצויה רק כשהוא על מקומו, ומה מאושר הוא האדם המוצא את מקומו. יעקב אבינו הוא אשר פגע במקומו המיוחד לו "ויפגע במקום", ושם התעלה לרוממות גדולתו ונגלה לו החזון הנצחי, "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי א-לוהים עולים ויורדים בו והנה ה' נצב עליו".⁵

הרב חרל"פ משלב את הראייה הפיזית של ה"מקום" בראייה רוחנית המותאמת לאדם. בתיאור "ויפגע בְּמִקְוֵינֵנוּ" (בר' כח:יא) אין הכוונה לנקודה במרחב שבה יעקב נמצא, אלא למקום המתאים לו, המקום שבו הוא נמצא "על מקומו" ויכול למלא בו את שליחותו. כשאדם במקום המתאים לו, הן במרחב הגאוגרפי, והן במרחב הרוחני, אז "מה מאושר הוא האדם המוצא את מקומו".⁶

ממד נוסף ב"ויפגע במקום" מופיע בגמרא ברכות (כו ע"ב):

יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר: "ויפגע בְּמִקְוֵינֵנוּ וְגַלְגַל שֵׁם" (בר' כח:יא), ואין פגיעה אלא תפילה שנאמר (יר' ז:טז) "וְאֵתָה אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה וְאֵל תִּשָּׂא בְעַדָם וְנָה וְתִפְלֵה וְאֵל תִּפְגַּע בִּי". אל תפגע בי' פירושו – אל תפציר בי, אל תתפלל ומכאן 'ויפגע במקום' – התפלל לה'. אם כך, ה"מקום" זהו הקב"ה.

יש שימוש נרחב בשם "המקום" כשמו של הקב"ה הן בתפילות⁷ והן בלשון היום-יום עד ימינו אנו.⁸ מדרש רבה:

"ויפגע במקום". אמר רב אמי: מפני מה מכנים שמו של הקב"ה וקוראים אותו 'מקום'? שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו.⁹

5 הרב יעקב משה חרל"פ, מי מרום, חלק חמישי תשי"ז, עמ' פג.

6 אפשר לפרש במשמעות זו את המידה שהתורה נקנית בה: "המכיר את מקומו" (אבות ו, ו).

7 למשל: "אחינו כל בית ישראל... המקום ירחם עליהם", "המקום ירחם אתכם", ביום כיפור: "על דעת המקום ועל דעת הקהל", ובהגדה של פסח: "ברוך המקום ברוך הוא" ועוד.

8 התובע במשפט אייכמן, גדעון האוזנר, התחיל את נאום הפתיחה ההיסטורי במילים: "במקום זה, בו אני עומד לפניכם, שופטי ישראל, אין אני עומד יחיד. עימדי – ללמד קטגוריה על אדולף אייכמן ניצבים כאן בשעה זו שישה מיליון קטגורים". ילדיו של האוזנר מעידים שאביהם ישב שעות רבות על נאום הפתיחה, וחשב על כל מילה ומילה. בנו כותב: "כדאי להתעכב על המילה "במקום", הראשונה בנאום. מדוע פתח בה האוזנר את נאומו? הרי אין חשיבות למקום הפיזי שבו התקיים המשפט, בית העם אשר בירושלים. הייתי אומר שהאוזנר, שהיה בקי בהיסטוריה של העם היהודי... כיוון כאן אל "המקום" במשמעות "הקדוש ברוך הוא", כפי שאנו מכירים בביטוי "על דעת המקום ועל דעת הקהל" שמקדים את תפילת "כל נדרי". בדומה לאזכור, כלומר התייחסות, ולו ברמז, אל ההשגחה העליונה בהצהרת העצמאות של "צור ישראל". עמוס האוזנר, "עימדי ניצבים כאן", בתוך: תמי האוזנר-רוה, כשאייכמן נכנס אלינו הביתה, תל אביב 2022, עמוד 175-176.